

LA BELLESA DEL PAISATGE PIRINENC COM A LLOC DE REPÒS. DE LA LOCALITZACIÓ A LA DISPERSIÓ

Resum

La creença en Déu o déus segur que hi és des d'antic, als Pirineus. M'agrada pensar que, com les cultures antigues, les muntanyes als Pirineus eren sagrades, considerades déus, protectores, indòmites. Quan va arribar el cristianisme, aquesta cultura immaterial va desarrelar-se de les tradicions pirinenques per donar pas a un patrimoni cultural material vinculat a ermites, oratoris i altres elements simbòlics de la religió cristiana, com les creus, que es referien a un únic Déu representat en tres formes: Pare, Fill i Esperit Sant.

Troblem creus coronant els cims més alts i emblemàtics, creus en llocs on es recorda un fet vinculat a la pèrdua, etc. Però l'evolució de la religiositat cap a una cultura laica, de vegades fins i tot descreguda, a mitjan segle xx i inicis del xxi, juntament amb un canvi d'ús del territori pirinenc, en què el turisme i les activitats a muntanya són cada vegada més freqüents i augmenten la identificació personal amb la natura, fa que les muntanyes pirinenques hagin esdevingut un lloc de repòs per a moltes ànimes i esperits que d'una manera o altra s'hi han sentit atrets.

Això fa que, en certes ocasions, s'incorporin a aquests paisatges elements forans que pertorben allò que és el més apreciat: la bellesa d'un paisatge. En aquest sentit sorgeixen algunes preguntes: ¿cal regular una apropiació del paisatge vinculat a la religiositat? ¿Per què les persones som tan contradictòries amb l'ús de l'espai vinculat a la religió? ¿Per què amb la modernitat tenim una pèrdua de la identitat? ¿Com es recupera la cultura immaterial vinculada a les muntanyes, a través de la relació amb altres cultures muntanyenques, les andines per exemple?

Paraules clau: Pirineus, paisatge, patrimoni cultural material, patrimoni immaterial, recuperació, regulació

**Beatriu Tenas i
Torres**

Centre d'Estudis
Comarcals del Ripollès

Abstract: *The beauty of the pyrenean landscape as a place of rest. From location to dispersion*

The belief in God or gods certainly comes from ancient times in the Pyrenees. I like to think that, as in ancient cultures, the mountains of the Pyrenees were sacred, considered gods, protectors, indomitable ones. When Christianity arrived, this intangible culture uprooted itself from the Pyrenean traditions to make way for a tangible cultural heritage associated with chapels, oratories and other

symbolic elements of Christian religion, such as crosses, which represented an only God in three ways: Father, Son and Holy Spirit.

We find crosses at the top of the highest and landmark mountains, in places where a fact associated with a loss is recalled, etc. But the evolution of religion into a secular culture, sometimes even unknown, in mid 20th century and early 21st century, together with a change of use of the Pyrenean territory, where tourism and mountain activities are becoming more frequent and increase personal identification with nature, makes the Pyrenean mountains a place of rest for many souls and spirits that, in one way or another, have felt attracted to them.

This makes that, at times, these landscapes incorporate foreign elements which disturb what is most appreciated: the beauty of a landscape. In this sense, some questions arise: Do we have to regulate an appropriation of the landscape linked to religion? Why are people so inconsistent with the use of the space related to religion? Why do we have a loss of identity due to modernity? How do we recover the intangible culture linked to mountains, through the relationship with other mountainous cultures, such as Andean ones, for instance?

Key words: Pyrenees, landscape, tangible cultural heritage, intangible heritage, recovery, regulation

La creença en Déu o déus segur que hi és des d'antic als Pirineus. M'agrada pensar que, com les cultures antigues —que han traspassat el temps mantenint l'essència d'arrelament a la terra en un món globalitzat que, poc a poc, va uniformitzant cultures—, les muntanyes als Pirineus eren sagrades, considerades déus, protectores, indòmites.

Parlar del paisatge des d'un punt de vista de valor intangible és un dels aspectes més tractats en l'àmbit de les ciències sòcio-ambientals. Parlar de la cultura material i immaterial vinculada a la religió en l'àmbit pirinenc és un aspecte que, probablement, sigui la primera vegada que es tracta. Però és que en aquesta cultura material i immaterial apareixen nous elements com a conseqüència dels canvis socials que hi ha entre els nous usos i l'accés a les muntanyes.

En primer lloc, cal parlar de com s'entén el paisatge, ja que hi ha diferents enfocaments vinculats a les diverses disciplines tècniques que l'estudien i l'analitzen. No és el mateix la visió d'aquells que, en l'àmbit de la geografia, l'ecologia i la botànica, tracten la ciència del paisatge des de l'objectivitat a través de la descripció de les seves unitats, de les escales i dels límits entre els elements biòtics, abiòtics i antròpics, d'aquells altres que estudien i analitzen el paisatge des de la subjectivitat, com l'arquitectura o la geografia més vinculada a l'art, és a dir, des de la percepció, tenint en compte si agrada o no agrada, de l'ús que se'n vulgui fer —per tant des del punt de vista estètic, no funcional— i que depèn principalment de la persona que el percep —del seu estat d'ànim, de com el veu, amb qui el veu i del moment en què el veu.

En segon lloc, cal concretar què s'entén per *cultura*. La cultura, des del punt de vista antropològic i social, es refereix als coneixements, capacitats, hàbits i tècniques adquirides o heretades socialment, no heretades biològicament. Es pot dir que la cultura és informació transmesa per aprenentatge social, per imitació, per educació, per ensenyament o per assimilació. Pel que fa al concepte immaterial que l'acompanya, es tracta d'aspectes orals o intangibles que formen part de la cultura. Aspectes que, cap als anys noranta, la UNESCO va incloure en la Convenció per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial, atesa la seva importància i el risc potencial de pèrdua al qual estava sotmesa la identitat cultural dels pobles.

La descripció del paisatge pirinenc, en aquest cas, cal fer-la tenint en compte els dos enfocaments exposats del paisatge. El primer enfocament, per donar una visió objectiva del lloc, i el segon, per entendre la reflexió posterior vinculada a la religiositat/espiritualitat i als conceptes de localització i dispersió. En aquest sentit també caldrà tenir en compte el marc legal o normatiu, desenvolupat a nivell europeu, estatal i nacional que considera el paisatge com una part important de la qualitat de vida i com un element clau del benestar individual i social, que constitueix un element bàsic del patrimoni natural i cultural i que contribueix al benestar humà i a la consolidació de la identitat europea.

El paisatge del Pirineu oriental no ha estat immutable en el temps, sinó dinàmic. El territori ha fet compatible el rigor de la climatologia de l'alta muntanya, amb estius suaus i curts i hiverns llargs i freds —amb temperatures que poden arribar als 15-20° C negatius— i la necessitat de fer-ne ús per a les activitats ramaderes i agrícoles dels pobles dels vessants i les valls.

Des del punt de vista geològic, el paisatge es caracteritza per morfologies glacials, en alguns casos, però principalment per relleus suaus que assoleixen gairebé els 3.000 metres d'altitud i que han permès que en temps passats s'hi desenvolupessin activitats ramaderes de transhumància. Aquests relleus suaus i la geologia glacial han permès el desenvolupament d'una gran riquesa florística, que contrasta amb el color blanc dels hiverns, i presenta una gran diversitat de formes i colors i constitueix hàbitats diversos que caracteritzen les diferents zones altitudinals amb prats alpins, matollars, boscos, molleres i tarteres, on s'amaga una fauna adaptada a aquestes difícils condicions.

Tot i això, la relació home/dona-paisatge no sempre ha estat com ara. Per als nostres avis i besavis, viure dins dels pobles era més segur que viure fora, quan les funcions socials es desenvolupaven en un entorn pròxim, quan es vivia en una cultura de subsistència, quan s'explicaven els contes a la vora del foc... és a dir, quan la concepció de la distància i el temps era relativament diferent de la nostra i també la percepció del risc i la relació amb la natura.

Oratori de Queralbs,
lloc de peregrinació
dels pastors.

En un temps passat, quan als Pirineus no hi havia creus coronant els cims, es creia en les dones d'aigua, en bruixes i serpents. Els llops es passejaven per aquestes contrades, es beneïa la terra i es donaven gràcies pels seus fruits. La bellesa del paisatge pirinenc formava part de la vida quotidiana del lloc i d'una manera de viure i d'entendre la vida.

Quan va arribar el cristianisme, aquesta cultura immaterial va desarrelar-se de les tradicions pirinenques per donar pas a un patrimoni cultural material vinculat a ermites, oratoris i altres elements simbòlics de la religió cristiana, com les creus que representaven un únic Déu en les seves tres formes: Pare, Fill i Esperit Sant. La natura va deixar de ser, per ella mateixa, l'element de referència.

En canvi, en aquelles muntanyes on la religió cristiana no va arrelar, bé per la inaccessibilitat, bé perquè no era l'objectiu de la cúria, bé perquè hi havia altres religions preferents, la relació home-natura es va mantenir com havia estat al llarg dels segles i segles, amb l'adaptació al lloc, amb el respecte a la natura, amb la percepció del risc...

Ermita de Sant Gil –
Núria.

Un exemple el trobem a les muntanyes de l'Himàlaia, on les banderes de colors que porten els mantres al vent formen part d'aquest paisatge cultural, històric i identitari dels seus cims.

En canvi, als Andes es barreja l'intent de resistència de les cultures incaïques a la religió cristiana —creant una interessant i complexa relació sincrètica entre el patrimoni oral i immaterial vinculat als *Apus* (muntanyes sagrades), al *Raymi* (el sol) i altres elements de l'ideari inca— amb el culte a les tradicions cristianes com les processons o les peregrinacions a llocs sagrats o simbòlics (*Taytacha Qoylloriti* —el Senyor de la neu brillant) adaptats.

La reflexió que es proposa a continuació serveix per posar de manifest els canvis que hi ha hagut en la nostra percepció de la natura i amb la relació que hi mantenim. I també per mostrar com la nostra societat acaba essent una barreja de cultures i creences d'arreu del món per intentar recuperar allò que durant el procés de modernització ha anat perdent: el vincle amb la natura.

Imatge de les
muntanyes de
l'Himàlaia.
(Fotografia:
Dani Salvà)

(c) Dani Salvà

Inti Raymi – Festa del
Sol. Cusco, 24 de juny
de 2011

El cim del Puigmal
(Fotografia:
<saritaymane.blogspot.com>)

El cim del Canigó
(Fotografia:
<www.xavierfebres.com>)

Al segle XXI se'ns fa estrany calcular els temps de recorregut, segons sigui a peu o a cavall d'un animal, per fer «llargues» distàncies. Per exemple, quan els pobles de la Cerdanya estaven «a un dia a cavall» un de l'altre, o quan calia travessar d'una vall a l'altra per trobar feina; o quan la gent del Berguedà passava d'un riu —el Llobregat— a l'altre riu —el Ter—, al Ripollès... La nostra societat està acostumada a volar amunt i avall del món, a agafar set o vuit avions en una setmana i a recórrer milers de quilòmetres en dos dies.

Ara trobem creus coronant els cims més alts i emblemàtics, i peregrinacions dels grups excursionistes i boletaires d'arreu del país. Grups de persones organitzades que decideixen pujar, anualment, el pessebre al cim o fer celebracions religioses a les muntanyes; escalades a les muntanyes més rocoses, més verticals —l'estiu o l'hivern— amb bon temps i amb tempestes; curses de muntanya d'un refugi a l'altre amb el temps com a repte personal i col·lectiu on, potser, fins i tot el paisatge no és important!

S'evidencia, doncs, un canvi en l'ús del territori pirinenc, on la bellesa del paisatge és intrínseca a l'activitat que ara s'hi desenvolupa. Hi ha una forta atracció derivada, per una banda, per la relativa facilitat d'accés a punts elevats, que fan que en una hora a peu siguis a les carenes i, per altra banda, la minimització del risc, una percepció errònia en un entorn natural hostil que, per moments, pot ser el company més amable o el que t'acompanya cap a la mort. Un clar exemple en són les operacions de rescat que anualment els cossos de seguretat han de dur a terme arriscant i posant en perill fins i tot la seva pròpia vida.

L'evolució de la religiositat cap a una cultura laica, de vegades fins i tot descreguda, cap a mitjan segle XX i inicis del segle XXI, juntament amb aquest canvi d'ús del territori pirinenc, en el qual el turisme i les activitats a muntanya són cada vegada més freqüents i augmenten la identificació personal amb la natura, fa que les muntanyes pirinenques hagin esdevingut un lloc de repòs per a moltes ànimes i esperits que d'una manera o altra s'hi han sentit atrets.

Això fa que, en certes ocasions, s'incorporin a aquests paisatges elements forans que pertorben allò que és el més apreciat: la bellesa d'un paisatge i que hi són com a elements de record d'algú que apreciava i admirava aquella muntanya, aquell paisatge; d'algú que va perdre-hi la vida; d'algú a qui es vol fer un homenatge... Parlo de plaques amb poemes, de plaques amb fotografies intemporals, de plaques d'agraïment, de plaques commemoratives, d'urnes funeràries... Hem passat d'un lloc de repòs localitzat, potser sí vinculat a una religió determinada —la que és pròpia d'aquests temps i en aquest lloc, en la qual pots creure o no—, a una dispersió que comença a ser ofensiva en el sentit que s'envaeix la bellesa i la simplicitat natural del lloc, aquest valor que és exactament allò que el fa únic i especial.

El Taga

El Pessebre

2000

2001

2002

2003

2004

2005

2006

2007

2008

Pessebres al Taga.
(Fotografies: Centre
Excursionista de Sant
Joan de les Abadesses)

La mort a les muntanyes

Els Bombers ja han hagut de rescatar tres
boletaires en 20 dies de setembre 21/09/2013

Tres rescats en vint dies

Segon rescat de muntanya en menys
de 24 hores a Queralbs 14/07/2013

El Ripollès va ser el 2010 la comarca amb
més rescats al medi natural 26/01/2011

*Els Bombers en van fer 72, 19 més que el Pallars Sobirà. Queralbs i
Setcases són el segon i quart municipi que van registrar més rescats
l'any passat*

Crida a la precaució a la muntanya 17/08/2011

Al Ripollès en mig any s'han fet 20 rescats, la segona comarca del rànquing

El Ripollès torna a liderar els rescats de
boletaires 09/12/2010

*S'han rescatat 15 dels 71 extraviats arreu del país. A més, en van morir
quatre*

Líders en boletaires rescatats 23/11/2007

Els rescats de
muntanya al Ripollès
(2007-2013)
(Font: <www.naciodigital.cat>)

En algun moment caldrà plantejar-se una regulació del paisatge més enllà dels tòpics actuals, i introduir conceptes de regulació més intangibles, i que els records dels éssers estimats quedin en la memòria i no es materialitzin en elements que pertorben el paisatge.

Paisatge pirinenc.
(Fotografies: B. Tenas)

